

1. **Быкова Г.В.** Феноменология лексической лакунарности русского языка. — Благовещенск, 2001.
2. **Кубрякова Е.С.** Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. — М., 1988.
3. **Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М.** Стилістика української мови.— К., 2003.
4. **Рахимкулова Г.Ф.** Окказионализмы в прозе Владимира Набокова и проблемы игрового стиля // Текст. Интертекст. Культура. — М., 2001.
5. **Селиванова Е.А.** Когнитивная ономазіологія. — К., 2000.
6. **Сологуб Н.М.** Мовний світ Олеся Гончара. — К., 1991.
7. **Ставицька Л.О.** Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. XX століття. — К., 2000.

Г. С. Яроцька

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ І РОСІЙСЬКОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Резюме

Соціолінгвістичне дослідження, присвячене зіставному аналізу стереотипів сприйняття комунікативної поведінки росіян та українців, дало підстави виокремити особливості їх вербальної комунікації.

Ключові слова: комунікативна поведінка, стереотипи сприйняття, національні особливості, комунікативний ідеал.

Summary

The sociological investigation, devoted to the comparative analysis of communicative behavior stereotypes perception of Russian and Ukrainian people, allowed to find out their national verbal peculiarities.

Key words: communicative behavior, perception stereotypes, national peculiarities, communicative ideal.

Опис комунікативної поведінки будь-якого народу можливий на основі його експліцитного або імпліцитного зіставлення з комунікативною поведінкою інших народів. У пошуках російського комунікативного ідеалу Й.А.Стернін провів експериментальне дослідження, яке має назву “Російський комунікативний ідеал” [5]. Однак комунікативний ідеал народу — це виняткове явище, яке, між іншим, залишається маловивченим. Що ж треба розуміти під комунікативним ідеалом? Це сукупність ознак співрозмовника, які люди, що належать до певної комунікативної культури, розціню-

ють як бажані, приємні, такі, що забезпечують позитивне ставлення до співрозмовника, бажання вступити з ним в комунікативний контакт, підтримувати комунікативні стосунки. Під комунікативним ідеалом розуміють стереотипне уявлення про ідеального співрозмовника, яке наявне у свідомості народу [3:12]. Комунікативний ідеал є важливим складником національної комунікативної свідомості й багато в чому визначає рецептивну комунікативну поведінку народу [4:163].

Таким чином, дослідження присвячено зіставному аналізу стереотипного сприйняття комунікативної поведінки російського й українського народів, проведеного за допомогою анкетування-опитування російських та українських мовців.

Фактів виявлення національної специфіки спілкування того чи іншого народу на наш час накопичено забагато, та актуальним зараз є узагальнення цих фактів для тієї чи іншої культури й зіставлення комунікативної поведінки різних народів. Тому саме ця робота, метою якої є порівняльний аналіз авто- та гетеростереотипів сприйняття комунікативної поведінки двох споріднених народів, є актуальною. Новизна даного дослідження полягає в тому, що вперше здійснюється спроба порівняти комунікативні поведінки росіян та українців на підставі аналізу оцінок деяких рис спілкування, що були подані молодими представниками обох національностей. Таким чином, доробком даного дослідження ми вважаємо виявлення фактів стереотипного сприйняття особливостей російської та української комунікативної поведінки, що є підставою для узагальнень культурологічного та етнолінгвістичного характеру.

Для аналізу стереотипів сприйняття комунікативних рис українців та росіян ми звернулися до експерименту-анкетування, щоб надати можливість інформантам оцінити свої власні особливості спілкування та особливості росіян/українців відповідно. В анкетуванні брало участь 100 осіб (18-20 років, освіта — незакінчена вища, студенти чоловічої та жіночої статі). Інформантам було запропоновано заповнити пункти анкети- таблиці, у яких перераховано риси спілкування, які ймовірно (згідно з дослідженнями Санкт-Петербурзьких вчених) наявні у російської людини, виокремлені в зіставленні із середньою моделлю західноєвропейської комунікативної поведінки [5:163].

Таким чином, основні риси російської комунікативної поведінки, на думку вчених, можуть бути репрезентовані такими узагальненими ознаками (у даній роботі ми зупиняємося лише на деяких із них):

1.Товариськість. Товариськість російської людини порівняно із західною комунікативною поведінкою може бути оцінена як дуже висока. Виявляється вона в такому: російська людина дуже любить спілкуватися, спілкування — це важлива частина її життя, важливий спосіб проведення часу з іншими людьми. Російські люди дуже легко знайомляться. У гостях, у компанії не прийнято мовчати. У російському груповому спілкуванні є поняття “невдалого мовчання”, яке відсутнє в інших народів — якщо раптово в компанії всі замовкли одночасно, таке мовчання вважається непристойним, його називають невдалим (незручним) і намагаються одразу ж відновити групове спілкування, знайшовши для цього відповідну тему [6:203]. Ще одним проявом товариськості російської людини є стійка тенденція ставити співрозмовнику інтимні питання (у західному смислі цього слова, тобто глибоко особисті, які торкаються інтересів однієї людини): про її зарплатню, вік, сімейний стан, чи є в неї діти, а якщо немає — то чому; чи живі батьки, де вона і з ким працює, де живе (аж до точної адреси), де вона навчалася і т.д. Товариськість російської людини знаходить відображення у великій кількості лексичних одиниць, які створюють поле комунікативної лексики в російській мові (поле “Спілкування”). Дослідження М.В.Шаманової показало, що лексичне поле “Спілкування” в російській мові нараховує 1479 слів [7:5]. Комунікативна лексика є, ймовірно, одним із найбільших лексичних полів російської мови, що свідчить про її високу комунікативну релевантність

У даній статті ми залишаємо поза увагою розгляд таких рис, як ввічливість, уміння слухати, оцінність, регулятивність і багато інших.

Цікаво, що наші інформанти також визнали товариськість однією з найважливіших особливостей російської комунікативної поведінки. Причому українці (96%) вважають, що ця риса властива українцям і лише 64% українців знаходять її у росіян. Росіяни ж — абсолютна більшість — 100% визнали цю рису в себе та в українців.

2. *Емоційність*. Емоційне мовлення посідає досить помітне місце в структурі російського спілкування, причому багато розмовляють емоційно всі категорії комунікантів, незалежно від віку, статі, соціального статусу. Для росіянина характерно емоційно реагувати на зауваження [6:216]. Емоційною вважають 84% українців свою поведінку, із них 72% вважають російське спілкування емоційним. Російські інформанти й тут порівно “розподілили” між росіянами й українцями цю рису, однак менший відсоток із них— 56% вважають емоційність притаманною комунікації.

3. *Комунікативний демократизм*. Для російської комунікативної поведінки у спілкуванні як зі знайомими, так і з незнайомцями характерне прагнення до паритетності у спілкуванні, прагнення до простоти, комунікативної рівності. Російська людина любить говорити за просто, без церемоній, мати співрозмовника, рівного собі. Росіяни люблять швидко встановлювати довірливі, дружні стосунки (відносини) зі співрозмовниками. При цьому зовсім не важливо, як довго співрозмовники знойомі. Російська людина часто намагається перейти на ти з новим знайомим, вважається, що це зближує і свідчить про справжні дружні почуття, які люди демонструють таким звертанням. Це вважається природнім проявом поваги до людини, бажаним видом спілкування, природнім для росіянина.

Українці (64%) вважають це своєю рисою більшою мірою, ніж російською — 44%. Росіяни згодні з ними: 70% росіян думають, що ця риса притаманна українцям і 56% — росіянам, тобто їм самим.

4. *Комунікативна домінантність*. Домінантність як ознака російської комунікативної поведінки проявляється в тому, що під час спілкування російська людина демонструє тенденцію заволодіти увагою своїх співрозмовників, показати себе як обізану, спроби розповісти що-небудь цікаве для співрозмовника. У компанії російська людина любить заволодіти загальною увагою, справити враження. Можна сказати, що російська людина заявляє про себе, самовиражається перш за все у спілкуванні, у компанії (при тому, що в поведінці, у діях вона намагається бути скромною, не виділятися). 24% українців і 40% росіян назвали цю рису своєю. Росіяни вважають, що українцям вона властива меншою

мірою, ніж росіянам — 28%, росіяни виявляють її у своїй мовленнєвій поведінці, так вважають 42% опитаних носіїв російської мови.

5.Роль світського спілкування. Для російської лінгвокультурної спільноти характерна радше нелюбов до світського спілкування. Сам термін у російському слововжитку має деякий несхвальний відтінок: світське — отже, несправжнє, отже, офіційне, нещире, надумане. Світська бесіда в сучасній комунікативній практиці — це так звана розмова на загальні теми, які не стосуються особистих проблем. Однак і такі вислови (розмова на загальні теми, поговорімо на загальні теми і т.ін.) мають у російському слововжитку такий же негативний відтінок, як і світська бесіда, світська розмова, через те що торкнутися саме особистої проблеми — основне задоволення російської бесіди. Нелюбов до світського спілкування — зворотна сторона переваги неформального спілкування, ці дві комунікативні ознаки доповнюють одна одну в межах російської комунікативної поведінки.

Цікаві результати опитування за даним пунктом. Виявляється, молоді інформанти вважають важливим світське спілкування: 40% українців виділяють у себе цю рису й 76% — у росіян, росіяни ж — порівно 42% у себе і в українців.

6.Щирість. Вважають, що російська людина винятково щира у спілкуванні. Вона зазвичай не приховує від співбесідника свого настрою — її обличчя відбиває те, що вона зараз, в даний момент відчуває [1:12]. 68% українців вважають себе щирими у спілкуванні і тільки 28% вважають такими росіян. Росіяни навпаки — 42% з них говорять про українців як щирих, а 84% вважають себе щирими у спілкуванні.

7.Відвертість у спілкуванні. Російська людина часто дуже відкрита у спілкуванні, дуже багато розповідає про себе. Як зазначає Е. Робертс, росіяни повідомляють про себе те, що ти не хочеш знати [6:223]. Російська людина часто дуже відверта навіть з малознайомими людьми, здатна без зайвих запитань навести багато особистих і навіть інтимних подробиць свого життя — це вважається проявом довіри до співрозмовника, відображує потяг до встановлення з ним дружній контакт.

Поряд із цією рисою виокремлюють і таку, як пріоритетність

(допущеність) щирої розмови. Російська людина розкриє співрозмовнику душу, але полюбляє зазирнути і в душу співбесідника. Важливо, що російська людина може образитися, якщо співбесідник “не пускає” її до себе в душу — таких людей не люблять, вважається, що вони приховують щось погане. Відсутність щирої розмови в ситуації тривалої бесіди розглядається як ухилення від щирості. Російська людина схильна вважати таку розмову як комунікативну невдачу. Людина, що ухиляється від щирої розмови, оцінюється негативно — вона нещира, не відповідає взаємністю. Це підозріла, “не наша” людина. 84% українців вважають себе відвертими в спілкуванні, 56% говорять так про росіян. 84% росіян вважають, що ця риса властива українцям і 100% думають про себе як про відкритих у спілкуванні.

8.Потяг до неформального спілкування. Пріоритетність неформального спілкування. Неформальне спілкування з людьми вважається спілкуванням більш бажаним, ніж офіційне. Суб’єктивна оцінка неформальної складової у своєму спілкуванні зазвичай помітно вища, ніж формальної складової. Формальне, офіційне спілкування у порівнянні з неформальним у російській культурі розглядається як менш відверте, менш емоційне. Воно розглядається як церемонне, як таке, що не веде до реального встановлення контакту зі співбесідником, а через це розцінюється російською комунікативною свідомістю негативно. Російські люди говорять: “була чисто офіційна розмова”, “між нами тільки офіційні стосунки (спілкування)” — схожі вислови в більшості вжитків виражають несхвальний відтінок або емоцію жалю. Вислів “я розмовляю з Вами офіційно” позначає, що між співрозмовниками напружені особисті стосунки і розмова не буде мати дружнього характеру.

Українці (80%) вважають, що вони надають перевагу неформальному спілкуванню і 56% з них вважають такими росіян, росіяни ж думають, що ця риса однаково властива і росіянам, і українцям — 100%.

9.Широта обговорюваної інформації. Тут можна говорити і про широту інформації, що повідомляється, і про наполегливість у її одержанні, а також про прагнення до постійного одержання нової інформації характерної для російської комунікативної поведін-

ки. Ситуативно-тематична свобода спілкування оцінена інформантами таким чином: свободу у спілкуванні характерною для себе вважають 56% українців, 48% з них вважають її характерною для росіян. 84% росіян вважають таку здатність своєю і 28% росіян відмічають наявність її в українців.

10. Співвідношення групового спілкування і діалогу. Помічено, що для російської молоді пріоритетним є групове спілкування, для середнього й старшого покоління — бажанішим є групове спілкування. Любов до групового спілкування — яскрава риса російської комунікативної культури. Анкетування підтвердило цю думку. Українці (76%) вважають цю любов характерною для себе і 68% українців вважають, що вона притаманна росіянами. 100% росіян вважають, що і для них, і для українців характерна ця риса.

Окремо відзначимо таку рису, як уміння слухати. 36% інформантів-українців визнали в себе і в росіян таку здатність, 72% росіян вважають, що вони вміють слухати співрозмовника і 28% росіян вважають цю рису характерною і для українців.

Підбиваючи загальний підсумок проведеного експерименту, можна, очевидно, констатувати, що наявна одна особливість: наше уявлення про себе завжди менш критичне, ніж у інших. І тому риси, що оцінені як позитивні, ми швидше знаходимо в себе, а негативні — в інших. Але незважаючи на попередній і обмежений характер даного експерименту, все ж він свідчить, що і російська, і українська комунікативна свідомість готова до сприйняття ідеї толерантності. Хочеться лише зауважити, що під час опису комунікативної поведінки різних народів не можна говорити про те, що та чи та риса гарна чи погана, просто вони різні в різних народів.

Звичайно, кожен народ складається з багатьох окремих людей, кожен з яких має свої власні комунікативні звички, але, говорячи про народ у цілому, можна виокремити певні риси комунікативної поведінки, які вважатимемо національними — тобто властивими більшості представників народу. У цій роботі йшлося саме про такі загальні особливості, про домінантні риси комунікативної поведінки російського й українського народів, які мають історичне спільне минуле, проживають у добросусідських і дружніх відносинах часто на одній території. Підкреслимо, що окремі представники того або того народу за певних ситуаціях можуть не де-

монструвати певних рис національної комунікативної поведінки, але в більшості ситуацій спілкування національні особливості комунікативної поведінки народів усе-таки проявляються.

Що стосується стереотипів сприйняття комунікативної поведінки двох споріднених народів, то загальний висновок може полягати в тому, що молоді представники цих національностей бачать багато спільних рис у спілкуванні, але деякі цифри говорять і про бажання виокремити специфічність, відмінність своєї власної національної комунікативної поведінки.

1. **Лемаєска Н.А., Стернин Й.А.** Коммуникативное поведение младшего школьника. — Воронеж, 2000.
2. **Русское** и китайское коммуникативное поведение. — Вып.1. — Воронеж, 2002.
3. **О русском** коммуникативном идеале (экспериментальное исследование)// Профессиональная риторика: проблемы и перспективы. — Воронеж, 2001.
4. **Русский** коммуникативный идеал и толерантность //Языковое сознание и образ мира. — М., 2000.
5. **Русский** коммуникативный идеал (экспериментальное исследование) //Русское и финское коммуникативное поведение. — Вып.2. Спб.,2001.
6. **Стернин Й.А.** Введение в речевое воздействие. — Воронеж, 2001.
7. **Шаманова М.В.** Лексико-фразеологическое полне “общение” в современном русском языке. Автореф...канд. фил. наук. — Воронеж, 2000.